

М. Д. Семенець

А. Б. Пономаренко

СТАВЛЕННЯ ВІННИЧАН ТА МЕШКАНЦІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Стаття присвячена дослідженню ставлення населення Вінницької області до німецької окупації 1941-1944 рр.

Ключові слова: Друга світова війна, нацистська окупація, ставлення населення, Вінницька область.

Abstract

The article is devoted to the study of the attitude of the population of Vinnytsia district to the German occupation of 1941-1944.

Keywords: World War II, Nazi occupation, population attitudes, Vinnytsia district.

Тема людських відносин під час Другої світової війни була і залишається, на думку багатьох дослідників, доволі цікавою. Вірність і зрада, патріотизм і лояльність до нової влади, доброта і милосердя, ставлення до більшовиків, нацистів, євреїв, росіян, українців – всі ці проблематичні питання поставали не тільки перед солдатами, а й перед простими людьми, які залишалися жити в окупованих містах і селах. Спробуємо проаналізувати ставлення до окупаційної влади вінничан та жителів Вінницької області, яку доволі швидко зайняв ворог.

Ставлення населення України до німецько-фашистського окупаційного режиму тривалий час поверхнево розглядалося істориками ворогуючих сторін. Німецька пропаганда свого часу твердила, що абсолютна більшість цивільного населення прихильно поставилася до приходу Вермахту і виявила бажання співпрацювати з німецькою владою. У цей же час радянські офіційні джерела говорили про розгортання масового партизанського руху на окупованих територіях. Однак обидві ці полярні точки зору були прагненням відповідних пропагандистських машин ввести в оману пересічних людей і переконати у могутності і привабливості політичної системи, яку вони представляли. За часів існування СРСР панувала думка про те, що весь радянський народ з ненавистю поставився до приходу окупантів. Однак документи, які стали доступні історикам після здобуття незалежності України, спростовують таке твердження. І чи не найбільшою мірою це стосується першого періоду війни.

У 1941 р. не менше половини населення СРСР склали люди, які народилися до більшовицького перевороту 1917 р. До того ж близько 20 млн. чоловік, які проживали на територіях, що були приєднані напередодні війни, у переважній більшості не були прибічниками радянського режиму. Тому напад Німеччини на СРСР у частини населення викликав надію на те, що тоталітарний більшовицький режим швидко припинить своє існування. До того ж доволі ефективно працювала нацистська пропаганда. Велика кількість листівок, які стверджували, що Й. Сталін зрадив ленінські ідеї, урочисте звільнення ув'язнених, розкопки і перепоховання жертв політичних репресій, які були здійснені також і у Вінниці, обіцянки відновити приватне підприємництво і підняти рівень життя – все це, без сумніву, сприймалося позитивно. Відносно багато противників радянської влади було серед селян області. Чудово пам'ятаючи насильницьку колективізацію, розкуркулення і голодомор 1932-1933 рр., вони сподівалися на скасування колгоспної системи після приходу німців. Також на формування позитивних очікувань вплинуло лояльне ставлення нацистів до української мови, відкриття храмів та відновлення богослужіння, перейменування вулиць на честь українських діячів.

Так, в роки окупації у Вінниці з'явилися вулиці, які носили імена Івана Мазепи, Євгена Коновальця, а вулиця Леніна була перейменована в Український проспект.

Тому спочатку абсолютна більшість населення поставилася до окупантів нейтрально або ж навіть прихильно. Збереглися спогади німецьких військових про те, що в селах Правобережної України місцеві мешканці раділи їхньому приходу. У своїх донесеннях німці повідомляли навіть про допомогу українського населення в боротьбі з радянськими партизанами. Звіти про реакцію мешканців міст вказували на більш стриману і вичікувальну позицію.

Але сподівання на покращення життя під німецькою окупацією не справдилися. Німецьке командування розглядало окуповану територію, як таку, що має обслуговувати економічні інтереси Третього рейху. Оскільки колгоспи були найкращою формою викачки продовольства із села, окупанти їх зберегли, чим викликали велике незадоволення селян. В містах робітники підприємств страждали від жахливих умов праці і низького рівня життя. Шокувала українців політика насильницької депортації на примусові роботи до Німеччини. З Вінниччини було вивезено понад 64 тис. оstarбайтерів [1]. Особливо обурювало зухвале ставлення окупантів до слов'ян, як до людей нижчого гатунку, що виявилось в надписах «лише для німців» у транспорті, закладах харчування, магазинах, на криницях.

В цей же час не можна було не помітити жорстокості та зв'язного ставлення німців до єврейського населення і до військовополонених. З метою ізоляції та подальшого знищення осіб єврейської національності окупанти утворили на території Вінниччини 126 гетто – своєрідних концтаборів, де утримувались десятки тисяч євреїв, як місцевих, так і насильно пригнаних із Бесарабії та Буковини. Найбільша кількість гетто існувала в Копайгородському (14), Бершадському (11), Шаргородському (10), Могилів-Подільському (8), Тростянецькому (7), Барському (6), Крижопільському (6), Ободівському (6) районах [2, с. 63]. 19 вересня 1941 р. у П'ятничанському лісі було страчено 15 тисяч вінницьких євреїв, а 16 квітня 1942 р. на Вінницькому стадіоні було зібрано 10 тисяч євреїв і знову загнано в П'ятничанський ліс, де літні люди, жінки та діти були розстріляні, а працездатні чоловіки в кількості однієї тисячі осіб були ув'язнені [2, с. 62]. Шансу вижити у них майже не було. Така ситуація залишала байдужими тільки тих, хто сам чинив ці злочини, допомагаючи окупантам.

В особливо драматичному становищі опинилися полонені військовослужбовці Червоної армії. Ставлення до них з боку окупантів було надзвичайно жорстоким. Їх розстрілювали, морили голодом, знищували каторжною працею, хворобами, нелюдськими умовами існування. У Вінниці близько 20 тис. червоноармійців утримувалися в таборі «Шталаг-329» [3]. Їх використовували при будівництві ставки Гітлера «Вервольф», а згодом більшість розстріляли.

Жахливим методом знищення людей стало заручництво. Сутність його полягала в тому, що нацисти заздалегідь самовільно оголошували певну кількість людей заручниками, яких негайно ж розстрілювали при активізації партизанського руху, незважаючи на те, що заручники не мали жодного стосунку до Руху Опору. Інколи ворог спалював цілі села. Так, в ході каральних операцій на території Вінницької області було знищено 17 населених пунктів [4, с. 62]. Така помста мирному населенню викликала ненависть до ворога і збільшувала кількість партизанів і підпільників.

Загалом у кінці 1941 – у першій половині 1942 рр. місцеве населення, з німецької точки зору, можна було розділити на чотири групи. До першої групи окупанти відносили «досить значну меншість», яка серйозно була налаштована співпрацювати з новою владою через ненависть до більшовиків. Вони сподівалися, що знову повернуть собі право приватної власності на втрачене майно. До цієї категорії, зокрема, відносилися ті, хто був розкуркулений під час колективізації. Деякі з них ставали донощиками та катами для своїх же односельчан. Про таку характерну рису українців Олександр Довженко у кіноповісті «Україна в огні» сказав вустами німецького офіцера: «У цього народу є нічим і ніколи не прикрита ахіллесова п'ята. Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту... Вони не вивчають історії. Дивовижно. Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами одкидання бога, власності, сім'ї, дружби! У них від слова «нація» остався тільки прикметник. У них немає вічних істин. Тому серед них так багато зрадників. От ключ до скриньки, де схована їхня загибель» [5].

До другої групи відносилася незначна частина населення, яка вела «подвійну гру», намагаючись допомогти окупантам, і в той же час підтримувала зв'язок з партизанами, не знаючи напевне, хто ж вийде переможцем. Такі дворушники могли пристосуватися до будь-якої влади.

До третьої категорії належали люди, які відкрито боролися з ворогом і з середовища яких поповнювалися партизанські загони і підпільні організації.

І, нарешті, до останньої групи окупанти відносили абсолютну більшість цивільного населення, яке підкорилося німцям і пасивно вичікувало, який розвиток приймуть події далі.

На початку панування гітлерівців населення Вінницької області намагалося пристосуватися до окупаційного режиму. Однак, якщо прихід німців викликав певні надії у великої частини українського населення, пов'язані з ліквідацією колгоспів, налагодженням мирного життя тощо, то поступово політика загарбників почала викликати відверту неприязнь у мешканців. При чому все більше і більше людей долучалися до збройної боротьби із ворогом. Таким чином, нехтування прагненнями українців та політика геноциду призвели до поширення, з одного боку, партизанської боротьби у ворожому тилу, а з іншого – до зростання пасивного опору по відношенню до «нового порядку» з боку населення. Причому особливо негативно сприймалися експропріації майна селян та мешканців міст, репресії по відношенню до мирного населення, насильницьке вивезення людей з України на примусові роботи до Німеччини.

Потрібно відзначити, що посилення німецького терору по відношенню до населення сприяло тому, що люди, які коливалися на початку війни стосовно того, на чий бік стати і кого підтримувати, через деякий час дедалі більше переймалися антифашистськими настроями. Населення Вінниччини пережило жакхливий терор під час німецько-фашистської окупації. Кожному довелося вибрати на чию сторону ставати і цей вибір вирішив подальшу долю кожної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пастушенко Т. Українські примусові робітники в Райху: скільки їх було? [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/253-tetiana-pastushenko-ukrainski-prymusovi-robitnyky-v-raikhu-skilky-ikh-bulo%20-%200,5>
2. Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьюму рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневоловачам. – Вінниця: «Книга-Вега» ВАТ «Віноблдруккарня», 2003. – 343 с.
3. У Вінниці німецькі науковці вивчають історію Вервольфу та концтабору №329. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <https://vezha.ua/u-vinnytsi-nimetski-naukovtsi-vyvchayut-istoriyu-vervolfu-ta-kontstaboru-329/>
4. Сожженные села: Украина под нацистской оккупацией, 1941–1944 гг.: Аннотированный указатель / Украинский институт национальной памяти; Под ред. В.Ф. Солдатенко; Авторы-составители: С.В. Бутко, Л.С. Герасименко, А.Н. Киридон, Р.И. Пилявец, В.Н. Яременко. М.: Фонд «Историческая память», 2013. – 382 с.
5. Довженко О. Україна в огні. [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=876&page=3>

Алла Борисівна Пономаренко – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail : allapon96@gmail.com;

Марія Дмитрівна Семенець – студентка групи 2КН – 196, факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: mary16sem@gmail.com.

Ponomarenko Alla B. – PhD in History, Assistant Professor of the Sociopolitical Sciences Chair, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia, e-mail: allapon96@gmail.com;

Semenets' Mariia D. – Faculty of Information Technologies and Computer Engineering, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia, e-mail: mary16sem@gmail.com.